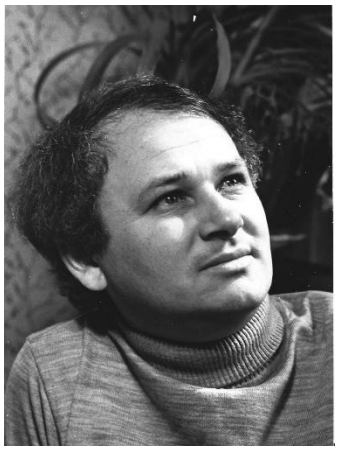

Szakonyi Károly

Dénes

in memoriam

Tízkét éve lesz júniusban, hogy eltemettük. Nem volt vallásos, de az Isten közelében akart nyugodni, a józsefvárosi plébániatemplom urna kriptájában. Ott búcsúztattuk a nyári melegből a hűs boltívek alá gyülekezve. Akkor már hónapok óta nem láttuk, telefonon sem tudtam beszélni vele. Mártától, a feleségétől tudtam, hogy elvesztette az életkedvét, felkelni sem akar, a depresszió leverte a lábáról.

Hihetetlen volt. Hihetetlen, hogy a mindig lelkes, mindig lobogó Kiss Dénes elhagyja magát. Rosszkedve sokszor volt, de mindig valami közügy miatt, azt is mondhatnám, nemzeti ügy, magyarság ügy miatt. Amikor megismertem, 1958-ban, akkor a levert forradalom miatt. Esztendeje sem volt, hogy Kistarcsáról szabadult. Az elsőéves pécsi főiskolás költőt magával ragadta 56 forradalmi hevülete, petőfis indulattal megírta a *Velünk vagy ellenünk* című versét, kinyomtatták a helyi lapban, a fiatalok szavalták, nem kellett neki ahhoz fegyvert fogni, hogy részese legyen a zsarnokság elleni harcnak. 1957-ben tartóztatták le, eltiltották az ország összes felsőfokú tanintézetétől, amikor fél év múlva kiengedték, csak segédmunkás lehetett. Sovány volt, a Rumbach Sebestyén utcában lakott Csukás Pistával egy szegényes albérletben, volt egy Hermes Baby írógépe, azon kopogtatta le a verseit, küldte a Jelenkorba, az *És*be, a Népszavába… Aztán valamikor elvégezte az újságíró-iskolát, üzemi laphoz került, egyszer azzal jött, hogy felvennék az Esti Hírlap szerkesztőségébe, de írjon egy próbariportot. A Marika presszóban talál rám, ott írtam naponta a novelláimat egy szimpla kávé mellett, tudta, hogy ott talál. Hát milyen legyen az a riport? Gyere, mondtam neki, elmegyünk a kőbányai sörgyárba, felvesszük. Beszéltünk az emberekkel, lementünk a pincébe, az ászokmester zsiráfsörrel kínált. Dénes nem ivott, tartózkodott az alkoholtól. Másnap bevitte az anyagot, felvették. (A visszautasított sörrel van egy másik emlékem is, Olaszországban jártunk a Művészeti Alap szervezésében festőkkel, szobrászokkal együtt, olcsó út volt, de a zsebpénz

kevés, és örültünk, amikor a panzióban az ebédhez adtak egy pohár sört. – No, no, grázia! – utasította vissza elképedésünkre. Dénes! De hát megittuk volna!...)

Voltak különcködő szokásai. Külön poharat tartott a szerkesztőségben (akkor már a Népszava kulturális rovatánál), s inkább nem mosta el, csak ne igyon belőle senki. Amikor Gyurkovics Tiborékkal együtt vettünk ki egy házat Szárszón nyaralásra, árnyékba bújt a nap elől, szerencsétlenségére, gyerekkori bátyként becsült jóbarátja, Bertha Bulcsu bérelt hajóján elvitte egy kis vitorlázásra, megállt a szél a Balaton közepén, Dénes pecsenyére sült. Könnyen megbántódott. Rómában hárman indultunk kószálni a városban, Tiborral kicsit jobban kiléptünk, s Dénes valahogy lemaradt. Amikor észrevettük, visszafordultunk keresni. Egy oszlop tövében ült, összekuporodva, bánatosan. *Elhagytak a barátaim…* írta meg egy versben.

Történelmi regényeket írt az ifjúságnak, és két szép könyvet a családjáról. A hetvenes években, kórházi kezelésre hozta fel falujukból az édesanyját, beteglátogatásai során faggatta életéről. Keserves sorsának a *Hét gömb rendjé*ben állított emléket, az apja életét meg a *K. Ferenc léglakatos* című emlék regényében rajzolta meg. Szegénységben éltek Pacsán, a szilveszteri éjszakán született Dénes olyan csenevész volt, hogy a bába letett róla, ahogy ama másik szilveszteri születésű fiúcskáról is, akinek szelleme megérintette barátunkat *in status nascendi* abban a zalai falucskában.

Dénes érezhette ebben a hasonló helyzetben a költői elhivatottságot? Mert lobogós petőfis lobogás volt benne, a kihívásokkal való szembenézésekben is. A diák motorozni kezdett a falujukban is működő MHSZ klubban, de csábította az ejtőernyőzés is, a veszély, a bátorság próbája, vitorlázó géppel szállt a magasba, lezuhant, és majdnem odaveszett, de ment újabb kalandokra. Ötvenhat után a pécsi szabadságharc láza égett még akkor is benne, amikor mint „munkás költőt," az újraindult irodalmi élet befogadta. Kötete jelent meg (*Porba rajzolt szobafalak,* az első ezzel a provokatív címmel) de tudom, mert akkoriban szinte naponta találkoztunk, hogy *hálából* sem lett konformista. Egyetlen olyan verse sincs, amivel behódolt volna, mégis elfogadták, pedig nem kapcsolódott a *„tűztáncosok"*-hoz, talán az a plebejus forradalmiság, amivel Kubáig ment volna, hogy Castro mellé álljon, nyitott utat neki a konszolidáció éveiben.

A Belvárosi Kávéházban volt a bölcsészkar menzája. Dénessel egy időben ott ebédeltünk az akkor még egyetemi hallgató Mártával, szerelmével együtt.

Lehajoltam egy kavicsért / és felemeltem egy csillagot / indultam léha csókokért / s szemed örökre megfogott / sorsom s életem így ítéld / mindig mindennel így vagyok / lehajolok egy kavicsért / hogy felmutassam a csillagot.

Hozzá írta ezt a nyolcsoros szép verset. Ott voltunk Gyurkovics Tiborral az esküvőjükön. Márta polgár családban nőtt fel, húga hegedűművész volt, az apja a vasútnál szolgált. Dénest szeretettel fogadták. Különös volt látni az esküvő utáni családi ebédnél, – ennyi volt a lakodalom – a pacsai fiút, ebben a szolid, de mégis csak úri, budai környezeteben. Büszke volt erre a családra, házasságára, bár soha nem volt benne kisebbrendű érzés, ahogy annak a másik költőnek sem Júlia oldalán a koltói kastélyban. Márta régészetet tanult, diplomázott, de – mondhatnám – a háttérben élt, lenyűgözte Dénes műveltsége, és persze költészete. Eltartási szerződéssel lakáshoz jutottak a Bajcsy-Zsilinszky úton, Dani fia után már ott született a kislánya, Ancsa. Tiborral náluk voltunk éppen, amikor egy nagy demizson borral beállított Pacsáról Dénes apja. Zömök kis ember volt, hallgatag, nézte egy kicsit az unokáját, aztán megkérdezte, hol van a közelben kocsma. – Hiszen hozott egy demizsonnal! – Nektek hoztam… – De a két nap alatt, míg ott volt, annak is a fenekére nézett.

Dénes nem ivott, félt, ha elkezdi, olyan lesz, mint az apja. Zavarta az alkoholizmusa, pokollá tette vele a gyerekkorát. Az anyja betegeskedett, jóformán a nagyanyja nevelte, pedig az öreg Kissnek jó szakmája volt, cséplőgépet is tartott, amit bérbe adott masináláskor. De mindent elivott.

A Hungáriába jártunk, hiszen az épületben voltak a szerkesztőségek, meg ott voltak az írók, az erkélyen Vas Istvánt, Réz Pált lehetett látni, a „mélyvízben" Mándy ebédelt, Csukás Zelk Zoltánnal lehúzózott, Császár Pista is ott gubbasztott az egyik márványasztalnál, várva, hogy valaki kérjen neki egy konyakot, mert a pincér már nem szolgálta ki. Kávéztunk, de a magunkfajta nem evett a Hungáriában, ebédelni átmentünk a szomszédos Lucullusba paprikás krumplira, bablevesre. Nem volt pénzünk, és mégis mindig volt annyi, hogy presszókban éljünk. Ha az ember a Rádió felé járt, érdemes volt bekukkantani a pénztárba, mindig akadt egy-két utalvány száz, kétszáz forintról versért, felolvasott novelláért.

Egy időben a Népművelődési Intézetnél találtunk munkát: vidékre kellett menni, és szociológiai beszámolót írni a falusi életről. Dénessel Baja környékére mentünk. Egy kis községben szálltunk meg egérszagú szobában. Portáról portára járva beszélgettünk a falusiakkal a megélhetésről, a gyerekek iskoláztatásáról, a paraszti munkáról, a téeszekről. Kaptunk valami előleget az utazáshoz, de a hatszáz forint honoráriumot csak akkor adták, amikor az ívnyi anyagot átadtuk a Corvin téren. A falusi szatócsüzletben májkonzervet, kenyeret, zöldpaprikát vettünk, azon éltünk. De amikor elmentünk Gemencre, hogy a vízi életet is tanulmányozzuk, az vízügyiek főnöke vendégül látott minket. Ladikon bejárta velünk a holtágakat, az árterületet, a lenyűgöző, romantikus élmény után este nagy

vacsorával várt otthonában a felesége. Dolgunk végeztével annyi pénzünk még maradt, hogy Kecskemétig a buszjegyet megvehessük, de ott azán tanácstalanok lettünk. Hogy jutunk haza? Szégyen ide vagy oda, bementünk a városi pártbizottságra, elmondtuk, mi járatban vagyunk. Száz forintot kaptunk kölcsön – Pestről, a honoráriumból meg is küldtük. (Emlékszem, a Batthyány téri vásárcsarnok közelében volt egy kis vendéglő, tíz forintért bőséges halászlét lehetett kapni. Mindig ez volt az első költekezés, ha megkaptuk a pénzt.)

Dénes játszott a nyelvvel, később komoly kutatásokat végzett, hosszas, bonyolult tanulmányokat írt a nyelv eredetéről, összehasonlítva különböző népek kifejezéseit, alapvetően azt vizsgálva, szavaink mennyiben lelhetők fel akár az indogermán, akár a finnugor vagy éppenséggel szanszkrit nyelvben. *A magyar, mint ősnyelv* – erről írt könyvet, tartott előadást, meg kell mondani, meggyőzően, és olyan hevülettel, hogy magával ragadta a hallgatóságát. A hivatásos nyelvészek persze kritizálták (bár akadtak pártfogói), és legfeljebb költői játéknak fogadták el. Nagy elégtétel volt számára, hogy meghívták előadónak ebben a témakörben a miskolci egyetemre. (Nesze neked állambiztonsági horger antal úr!) A Püski Kiadónál meg is jelentek tanulmányai, híressé vált a *kék eke kék* betűpiramisa. Talán még a költészetnél is fontosabbnak érezte ezt a tevékenységét.

Dénes örök naivitással élte az életet, faluról hozott morális tisztasággal. Jóformán puritánizmussal. Megvetette a cinizmust, és főleg az egyre nagyobb erkölcsi romlást. Emlékezetes felszólalásával az egyik írószövetségi közgyűlésen a közerkölcsöt ostorozta. Feldúltan ment a pulpitushoz, hogy elmondja, kislányával utazott a villamoson, ahol nem csak trágár beszéd ütötte meg a fülét, de miniszoknyás lányok szemérmetlen csókolózása is, amiért – nemcsak Ancsa, vagyis a gyermek megbotránkoztatásáért, de az őt ért vizuális abúzus miatt is kifakadt. *Akkor én hova nézzek?!* Cikket is írt erről, valamelyik prózakötetében is olvasható.

Jó barát volt, megértő, ha Bertha Bulcsu olykor ugratta, ha megbántódott is, hamar megbocsátotta neki az időnkénti fricskáit. Elcsukló hangon búcsúztatta a ravatalánál, felemlegetve barátságuk diákkori idejét. Mindig Bulcsu sikereihez mérte a magáét, de szemérmes versengés volt az övé. Büszke volt a tisztségeire. Alapító tagja volt a kaposvári Berzsenyi Társaságnak, később a Trianon Társaságnak, elnöke lett a Magyar Írók Egyesületének, tagja a Magyar Művészeti Akadémiának. Finnországban tartott előadásokat, Amerikában járt nyelvészeti munkáit ismertetni az ottani magyaroknak, a siker elégedetté tette. De az elismerést,

amit méltán várt, itthon csak 1999-ben kapta meg. Az Operaház színpadán vehette át a Magyar Köztársaság Babérkoszorúját.

Megdöbbentett az összeomlása. Hiszen hősként élte meg a szívműtétéjét, talpra állt, folyamatosan dolgozott, írt és írt... és akkor egyszer csak feladta. Nem jött a telefonhoz sem, Márta szerint egész nap ágyban maradt, nem borotválkozott, nem akart találkozni velünk.

Belehalt depressziójába. Az orvosok azt mondták, autoimmun betegség vitte el. Akkor mondják ezt, amikor nem ismerik fel a baj okát.

A Horváth Mihály téri templomban vett magának kriptahelyet. Ott laktak a közelben, a Baross utcai lakótelepen, szűkös – mert modern beosztású – lakásban, ahol alig lehetett elférni a könyvektől meg festő barátoktól kapott képektől, Dénes íróasztalán papírhalmok, szótárak tornyosultak az írógép, később a számítógép körül.

Pacsán könyvtárat neveztek el róla, odabenn a falon domborműről néz az olvasásért betérőkre. Hetvenhét évet élt. Negyvenhat könyv borítóján ott a neve. Versek, elbeszélések, ifjúsági regények, műfordítások, tanulmányok.

Mert mindegy, hogy hol vagyok jelen
mindenki bennem, s mindenkiben én
Emberségen át vezet a végtelen
s mások felé is az út velem.

(Az út)

+